

“קונטרס ההתפעלות” לר' דוב בער שניאורסון

מאת

רחל אליאור

קונטרס ההתפעלות, חיבורו המעמיק של ר' דוב בער שניאורסון, בנו של ר' שניאור זלמן מלאדי, אודות עיקרי עבודת האלהים החב"דית, זכה לרישום ביבליוגרפי¹ שלא עמד על הבעיות הביבליוגרפיות המעניינייה הכרוכות בהדפסתו הראשונה ובשלוש מהדורותיו השונות. ש. דובנוב רשם בספרו 'תולדות החסידות': "קונטרס ההתפעלות להג"ל (ר' דוב בער) חמ"ד תקפ"ה" (דובנוב עמ' 391), וכמוהו רשמו גליצנשטיין² והברמן³ ללא הערה. קרוב לדאי שזו טעות הנובעת מאי הבהירות במיקומן ובמספרן של הנקודות שמעל לאותיות הפ"ק ופעל ידיו תרצה. ואמנם הנקודות שמעל לתיבה הראשונה והאחרונה מוטושטשות או מרחפות בין האותיות, אולם בדיקה מדוקדקת מראה שבמלה תרצה מנקודות האותיות ת' ו-ה, ובמלה ופעל יש ארבע קבוצות של נקודות, לאמור כל ארבע האותיות של המלה עולות בחשבון, ומכאן שהערך המספרי הוא תקצא = 1831.⁴

מעבר לשאלת החישוב המספרי של הפ"ק שני טעמים עימדי לשלילת אפשרות הדפסתו של הספר בשנת תקפ"ה, וטעם אחד המאשר אפשרות כזו. הנימוק הראשון הפוסל את האפשרות שהספר נדפס בשנת תקפ"ה נעוץ בדברי המלבי"ד של המהדורה הראשונה המזכיר את ר' דוב בער בברכת המתים. ר' דוב בער נפטר בט' כסלו תקפ"ח (1827)⁵, ועל כן לא יתכן שהספר המזכירו בברכת המתים נדפס בתקפ"ה, שלוש שנים לפני מותו.

בדף השני של הקונטרס מובאים דברי המוציא לאור שמואל מבית לוי המעידים שזו ההוצאה הראשונה של הספר. בשל העניין בדבריו אביאם במלואם:

“אמר המלה"ד הייות רבים וכן שלמים מתאווים ומשתוקקים שיצא לאור דברי קדשו של המחבר זל"ה" ה"ה⁶, כי דבריו מאירים את העינים ומפקחים את הלב בהתבוננות דברי אלקים חיים לכל מי שרוצה וחפץ באמת, ואם כי מהראוי ליקח הסכמות מגאוני הזמן על

1 א. מ. הברמן, 'שערי חב"ד', בתוך עלי-עיי"ן מנחת דברים לולמן שוקן, ירושלים תשי"ב, עמ' 293-370, סעיפים 232-235, 91 (להלן הברמן); ש. דובנוב, תולדות החסידות, ת"א תש"ך, נספח א': בחינת המקורות לתולדות החסידות, עמ' 391 סעיף 99 (להלן דובנוב); ח. ד. פרידברג, בית עקד ספרים, כרך ג', עמ' 904, סעיף 629 (להלן פרידברג); Louis Jacobs, *Tract on Ecstasy*, London 1963 (להלן ג'קובס); שמעון גליצנשטיין, רבי דובער שניאורי זצ"ל הנשיא השני של חב"ד — תולדות חייו ומפעליו, ת"א תשי" (להלן גליצנשטיין).

2 גליצנשטיין, עמ' ק, סעיף 9: קונטרס ההתפעלות, חסר מקום דפוס, תקפ"ה; ורשה תרכ"ה (צ"ל: תרכ"ח).

3 הברמן, סעיף 232. בסעיף 231 רושם הברמן "... ועין קונטרס תורת החסידות עמ' 28". קונטרס תורת החסידות לאדמו"ר יוסף יצחק שניאורסאהן מונה ברשימת ספריו של ר' דוב בער את קונטרס ההתפעלות ומציין לידו (חמ"ד תקפ"ה, ורשא תרכ"ח כס' לקוטי ביאורים).

4 פרידברג רשם נכונה תקצא, אולם לא עמד על כך שיש שתי מהדורות בשנה זו וראה להלן. ג'קובס, שתרגם את קונטרס ההתפעלות, לא עמד על כך אף הוא.

5 ראה ח. מ. היילמן, בית רבי, ת"א 1965, עמ' 204. 6 ר' דוב בער.

ס' חדש אשר עדיין לא בא בדפוס ובפרט על דברים העומדים ברומו של עולם, וכן יש ת"י (תחת ידי) הסכמות מגדולי הדור, אך מחמת הוצאות הדפוס וגם מטעמים הכמוסים לא יכולתי להדפיסם. ואמרת אשר הכל ידעו כי ראויין הדברים למי שאמרן, ונכריין דברי אלה הספר שהם שייכים להמתבר כי כבר יצא מונטין שלו בעולם בספריו הקדושים אשר כבר יצאו לאור⁷ המפורסם לכל אנשי דורנו והמפורסם א"צ (אין צריך) ראייה, ובכן בקשתי מכל אחב"י (אחינו בני ישראל) שבל ישיגו את גבולי להדפיס הס"ק (הספר הקדוש) הזה עד שנת תרי"ח לפ"ק כי יש בידי הסכמ' ואיסור ע"ז (על זה) מקדושי עליון... כה דברי המוציא לאור שמואל מבית לוי" (הפזור שלי ר. א.).

הנימוק השני לאיחור תאריך ההדפסה של המהדורה הראשונה של קונטרס ההתפעלות מבוסס על דברי המו"ל המובאים לעיל, בהם מבקש הוא שלא ישיגו גבולו עד שנת תרי"ח, לאמור, שלושים ושלוש שנים משנת תקפ"ה, או עשרים ושבע שנים משנת תקצ"א — מספר שנים הגדול בהרבה מעשר השנים המקובלות בבקשות מעין אלו. אם נחסר עשר שנים משנת תרי"ח נגיע לשנת 1848, או אם אף נחסר עשרים שנה, עדיין יהא זה אחרי שנת תקצ"ז-1837, השנה בה גזרה מלכות רוסיה על סגירת כל הדפוסים העבריים בתחומה (מלבד דפיס ראם בוילנא ודפוס וורשא ויוזעפוף)⁸.

המהדורה הראשונה של קונטרס ההתפעלות המצויה בידינו נדפסה אם כן, ככל הנראה, בקניגסברג, כפי שכבר ציין הברמן, בבית דפוס שהוקם בתקופת 'גזירת הדפוסים' — תקופה בה הוקמו דפוסים עבריים במדינת פרוסיה, בערים הסמוכות לגבול מדינת ליטא, כמו קניגסברג, מעמל ודנציג. דפוסים אלו נועדו מלכתחילה ליהודי רוסיה, והנוהג היה שלספרים שנתכוננו להעבירים לרוסיה כחוק, הדפיסו שערים רגילים עם שם המדפיס ומקום הדפוס ותאריך נכון. אולם היו ספרים שטעמים שונים נועדו להבריה את הגבול, ולאלו הדפיסו שערים ללא מקום דפוס ותאריך, ופעמים הרבה הדפיסו תאריך מזויף, הקודם בשנים רבות את תאריך ההדפסה, כדי להטעות את מפקחי הדפוס. לסוג זה שייכים שני הדפוסים הראשונים של קונטרס ההתפעלות^{8*}.

כנגד שני הטעמים הכרונולוגיים לאיחור זמן הדפסת קונטרס ההתפעלות אחרי מות מתברו ואחרי 'גזירת הדפוסים', קיימת דעה סותרת, המייחסת את הוצאת הקונטרס לאור לר' דוב בער עצמו. בביוגרפיה החבדי"ת הרשמית "בית רבי" נאמר — "במשך השנים התחיל רבינו ל הוציא לאור הדפוס חבוריו הקדושים אשר בהם יברר וילבן כל דרכי העבודה הדק היטב דק מן הדק וביחוד בספרו קונטרס ההתפעלות וספריו שער התשובה והתפלה ג' חלקים⁹ אשר

7 ספריו של ר' דוב בער שנדפסו עד תקצ"א הם: (א) שערי אורה, קאפוסט תקצ"ב. ראה הברמן סעיף 275. (ב) ביאורי הזרה, קאפוסט תקע"ו. ראה הברמן סעיף 15. (ג) שער התשובה והתפלה, שקלאב תקע"ז. ראה הברמן סעיף 271-272. (ד) דרך חיים ותוכחת מוסר השכל, קאפוסט תקע"ט. ראה הברמן סעיף 27. (ה) נר מצוה ותורה אור, קאפוסט תק"פ. ראה הברמן סעיף 129. (ו) אמרי בינה, קאפוסט תקפ"א. ראה הברמן סעיף 7. (ז) עטרת ראש, קאפוסט תקפ"א. ראה הברמן סעיף 192. (ח) והנחש היה ערום (נדפס ללא שער), קאפוסט(?) חשיד (קודם תקפ"ו). ראה הברמן סעיף 37. לאור העובדה ששבעה מתוך שמונת הספרים של ר' דוב בער שנדפסו בחייו, נדפסו בדפוס משפחת יפה בקאפוסט אין זה סביר להניח שהיה מדפיס ספרו קונטרס ההתפעלות בזולקרי(?) או בקניגסברג(?) בתק"פ.

8 ראה: ת. ליברמן, 'הדפוס הראשון של ס' ערבי נחל', קרית ספר, ל"ז (תשכ"ב), עמ' 532. בדפוס ראם, שנתר דפוס עברי יחיד בכל רוסיה, לא ניתן היה בשנים ההן להדפיס ספר חסידי, ולמעשה גם ספרים לא חסידיים, מלבד ספרי קודש חיוניים.

*8 תודתי נתונה למר חיים ליברמן שהואיל בטובו לכתוב אלי אודות הדפוסים העבריים בפרוסיה ודפוס קונטרס ההתפעלות. וראה מאמרו הנ"ל בקרית ספר ל"ז.

9 שער התשובה והתפלה נדפס בשקלאב בתקע"ז. בשער הספר כתוב: "שער התשובה והתפלה אשר הועתק מגוף כתיבת יד קדשו של כבוד... מוהר"ר דובער שיח"י... וניתן רשות מכבוד קדשו שיח"י להדפיסם. נדפס פה ק"ק שקלאב... לפרט אם יהיה נידחד בקיצה השימים משם יקביצ' (תקע"ז) לפ"ק".

בהם יגלה מצפונות כל איש ואיש... כשהוציא לאור חבוריו פשט הרא"ה (הרב אהרון הלוי)* את ידו לבדוק בדק הבית ולחלוק על תורת הבית של רבינו כו'. וביחד הרבה להשיג על ספרו שער היחוד¹⁰ הנקרא בשם קונטרס ההתבוננות וכתב ע"ז? מכתב ארוך וחזק¹¹ ובסוף המכתב כתב שספר קונטרס ההתפעלות עדיין לא שלח יד בו וכשישלח יד בו ימצא יותר ויותר, אך רבינו ג"כ לא טמן ידו בחיקו כי ידיו רב לו כו' ופשט בעה"ב (בעל הבית) את ידו לחזק בדק ביתו"¹².

קונטרס ההתפעלות נתחבר סמוך מאד לזמן עלייתו של ר' דוב-בער לכס נשיאות חב"ד (תקע"ג-ד), כפי שמסתבר מההקדמה, ויתכן שהוא חבורו הראשון¹³. ידוע שהיו העתקות רבות ונוסחים שונים לכתבי חב"ד השונים, ובכלל זה לקונטרס ההתפעלות¹⁴, ור' אהרון הלוי דאי ראה את הקונטרס בכתב-יד. ניתן להניח שבדבריו של הילמאן אודות ההוצאה לאור בדפוס של הקונטרס עוד בחייו של ר' דוב בער אין ממש ושהוא ביססם על קריאה מוטעית של התאריך כפי שמצינו אצל הביבליוגרפים.

מכל האמור לעיל אנו למדים שקונטרס ההתפעלות לא נדפס בתקפ"ה או בתקצ"א, אלא אחרי גזירת הדפוסים בתקצ"ו, ואם נחשב לפי דברי המו"ל בעניין השגת הגבול עד שנת תרי"ח, הרי שהקונטרס נדפס בתקצ"ח-1838 לכל המוקדם, או בתר"ח-1848 לכל המאוחר.

*9 אהרון הלוי בן משה הודויץ מסטארושלה, תלמידו המובהק של ר' שניאור זלמן מלאדי מחבר "שערי היחוד והאמונה" (שקלאב תק"פ) ו"שערי העבודה" (שקלאב תקפ"א). ר' אהרון היה ברפולוגא של ר' דובער על מילוי מקומו של רש"ו עד שנת תקע"ג ומאו ואילך ידועה יריבות בין השנים על אופן הפרשנות הנכון לתורת רש"ו בכלל ועל דרכי עבודת ה' בפרט. ראה אודותיו אצל ח. מ. הילמאן, בית רבי, ת"א 1965, עמ' 133-135, 186-191; *Jacobs, Seeker of Unity*, N.Y. 1966; ובעבודת הדוקטור שלי 'תורת האלוהות ועבודת השם בדור השני של חסידות חב"ד', האוניברסיטה העברית בירושלים, תשל"ו.

10 שער היחוד הוא חלקו השני של ספרו של ר' דוב בער — "נר מצוה ותורה אור" (קאפוסט תק"פ) וידוע גם כקונטרס ההתבוננות כפי שנגקב שמו בהקדמת הספר. ראה ס' נר מצוה ותורה אור, מהד' אוצר חסידים, ליובאביטש 1974, שער היחוד דף א ע"ב. וראה הברמן, סעיפים 129-131, עמ' 325-326. מר חיים ליברמן הודיעני במכתבו הנ"ל שקונטרס ההתבוננות נכתב בתקע"ד ע"פ כתיבה ידית שבגנוי ליובאביטש, ותודתי נתונה לו בזה.

11 מכתב כזה לא הגיע לידינו, והילמאן אינו מפרט.

12 ח. מ. הילמאן, בית רבי, עמ' 190.

13 ג'קובס סובר שהקונטרס התחבר בערך ב'1814 וראה בתרגומו עמ' 28.

14 בחלק ניכר מספרות חב"ד הנדפסת מצויה הערה האומרת שיש צורך בהדפסה מוסמכת ומוגהת של התורות השונות, משום שבידי החסידים היו קונטרסים שונים של התורות שבכ"פ שכל שומע כתב כפי הבנתו, עובדה שתרמה למחלוקות העיוניות בדבר ההבנה הנכונה של הדברים. כבר בתניא (סלאויטא תקנ"רתקנ"ו) נאמר בהקדמת המלקט (רש"ו) מעבר לדף השער: "אך בידועי ומכירי קאמינא הם כל אחד ואחד מאנ"ש שבמדינותינו וסמוכותי שלה אשר היה דיבור של חיבה מצוי בינינו... אליהם טנוף מלתי ולשוני עט סופר בקונטרסים אלו הנקראים בשם לקוטי אמרים... והנה אחר שנתפשטו הקונטרסים הנ"ל בקרב כל אנ"ש הנ"ל בהעתקות רבות מידי סופרים שונים ומשונים הנה ע"י ריבוי ההעתקות השונות רבו כמו רבו הט"ס (הטעויות סופרים) במאד מאד ולזאת נדבה רוחם של אנשים אפרתים... להביא את קונטרסים הנ"ל לבית הדפוס מנוקים מכל סיג וטי"ס ומוגהים היטב...". עוד ראה מכתבו של ר' דוב-בער המובא ב"מאה שערים" (ראה הברמן סעיף 170 עמ' 333) עמ' יאיג; בספרו של א. ח. גליצנשטיין, עמ' 168-169; ובספרו של ש. גליצנשטיין דף מט. אצל האחרון חסר משפט אחד מהמהדורה המקורית. וראה מאמריו של ח. ליברמן א. יאגרת אדמו"ר הזקן ו"צדקה כנחל איתן", ספר הק"ן, ירושלים 1969, עמ' 66. ב. 'לעגענדע און אמת וועגן די חסידישע דרוקערייען... אין אוקראינע, היסטולאנד און ליטע...'. יחוא בלעטער, 34 (1950). כ"כ ראה: א. צ. הילמאן, אגרות בעל התניא — תקנות דלאוני; "התמים", חוברת ב', עמ' לב ואילך; ודבריו של א. מ. הברמן במבוא ל"שערי חב"ד" אודות "מעתיקים לכל סוגיהם (ש)הפיצו תורת רבותיהם עוד לפני שנתפרסמו בדפוס", שם עמ' 293.

לאחר בדיקת עותקי קונטרס ההתפעלות בספריית שוקן ובאוסף מהלמן שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, הסתבר לי שבשנת ופעל ידיו תרצה לפ"ק גנפסו שתי מהדורות של קונטרס ההתפעלות על ידי שמואל מבית לוי. במהדורה הראשונה הופיע הפ"ק בכירור — על האותיות גנפסו כוכבים וחשובן הפ"ק הוא תקצ"א — בעוד שבמהדורה השנייה, זו הנמנית בד"כ בטעות כראשונה, מופיעות נקודות בין האותיות והן שהסבו הטעות בחישוב¹⁵. המהדורה הראשונה (עם הפ"ק המכוכב) משובשת מאד, ובעותקים שבדקתי מופיע בה לוח טעויות, מה שאין כן במהדורה השנייה (עם הפ"ק המנוקד) של שנה זו¹⁶. ואכן, בהוצאה השנייה חלק מהטעויות של המהדורה הראשונה תוקנו, אולם אין בה אף רמז שאמנם שנייה היא ודף השער מהמהדורה הראשונה המצוטט לעיל מופיע אף בה. ככל הנראה יצאו עוררין על המהדורה הראשונה ששיבושיה רבים מספור והמו"ל מיהר לגנוזה ולהוציא מהדורה שניה מבלי לציין זאת. להלן כמה דוגמאות של שיבושים המצויים במהדורה א' (המכוכבת) ונעלמו מן המהדורה השנייה (המנוקדת):

ונכרין דברי אלה הספר שהם שיכים להמחטר (דבר המלביה"ד)	ונכרין דברי אלה הספר שהם שיכים להמחטר (דבר המלביה"ד)
"דמשמע שבלתי הדביקות... (דף ב) "ואי אפשר לפרש" (שם)	"דשמוע שבלתו הדביקות... (דף ה) "ואל אפשר" (שם)
"וישנו גם בכל אחד מישראל בכל חד לפום... (שם)	"וישנו גם בכל א' מישראל בכל חל דפום... (שם)
"כאשר ישמע איזה דבר בענין איזה התבוננו, באלקים כמו במאמר חסובב... (שם)	"כאשר ישמע איזה דבר בענין איזה התבוננו, באלקים כמו במאמר חסובב... (שם)

המהדורה המתוקנת רחוקה מלהיות נקיה משיבושים אולם אין ספק שהיא טובה מהראשונה. בין שתי המהדורות כמה הבדלים טיפוגרפיים המקלים על הזיהוי וההבחנה ביניהן:

— במהדורה הראשונה (קניגסברג?)¹⁷ ספרור משני צדי הדף והיא מונה לו עמודים. במהדורה השנייה (זאלקווא?)¹⁷ ספרור רק בצדו האחד של הדף והיא מונה יח דפים, המסומנים בטעות: א"ד ט"כא.

— במהדורה הראשונה כתוב בדף הראשון אחרי ההקדמה 'קונטרס ההתפעלות', בעוד שבמהדורה השנייה כתוב 'קונטרס ההתפעלות'.

— במהדורה הראשונה כוכבים על האותיות. במהדורה השנייה נקודות בין האותיות בצורה של סגול הפוך (··).

— במהדורה הראשונה ציור אשכול ענבים בסוף דברי המלביה"ד. במהדורה השנייה ציור שלושה פרחים שם.

— במהדורה הראשונה לוח טעויות. במהדורה השנייה אין לוח טעויות.

— במבנה הטיפוגרפי של העמודים יש הבדלים קלים בלבד בתחילת השורות ובסופיהן.

15 המהד' הראשונה דשומה אצל הברמן, סעיף 233 (בבית הספרים סימנה S58 A2078); המהד' השנייה דשומה בסעיף 234 (שייכת לאוסף מהלמן וסימנה R75 A1230).

16 בעותק השייד לאוסף מהלמן חסר הדף האחרון — שער הבחירה ח עד ט ע"א. בעותק שבדקתי בספריית שוקן מצויים הדפים כולם אולם אין לוח טעויות. בדף האחרון של שתי המהדורות של שנת תקצ"א מובאים דברי המעתיק: "אך זאת אבקש מאנשים אשר בס' הזה יהי' קוראים שבאם יהי' ח"ו נמצא איזה שגיאה, לבל יאשימנו, יען העתקתי מס' ישן בכ"י שהי' בלוייה וקרועה".

17 ע"פ הברמן סעיפים 233-234.

יחד עם קונטרס ההתפעלות נדפס בשתי המהדורות הנ"ל גם 'קונטרס קטן מעניני בחירה' לר' דוב בער ומדברי המלבי"ד ברור שיצאו יחדיו ואין כאן כריכה מקרית.¹⁸ בשערים של שני הקונטרסים מוזכר ר' דב בער ללא ברכת החיים או המתים ועל כן איננו יכולים להסתייע בהם בקביעת תאריכים. אולם שלא כקונטרס ההתפעלות, שבו צויין "ס' חדש אשר עדיין לא בא בדפוס", הרי ב'קונטרס קטן מעניני בחירה', שנדפס עמו צויין "נדפס בשנית"¹⁹. הברמן מביע ספק אם אמנם היתה קיימת הוצאת שקלאב של הקונטרס השני ומניח שהדברים האמורים בשער הקונטרס מכוונים לספר 'שער התשובה והתפלה'²⁰ שחלקו השני הוא 'קונטרס קטן מעניני בחירה' שנדפס שם בשם 'שער הבחירה'.

בד"כ כרוך 'קונטרס ההתפעלות' ראשון ו'קונטרס קטן מעניני בחירה' שני, אולם בספריית שוקן מצויה מהדורה בה כרוכים השנים בסדר הפוך: הראשון הוא קונטרס קטן מעניני בחירה לפרט ובחירת בחיים, והקונטרס השני הוא קונטרס ההתפעלות לפרט ופעל ידיו תרצה. הפ"ק של קונטרס קטן מעניני בחירה עולה 1721 וברור שהוא מוטעה ואי אפשר להסתייע בו באשר לקביעת תאריך. בעותק זה יש טעויות בספרור הדפים — דף יא בא אחרי דף יח ובין שני הקונטרסים "רשימת ר"ת הנמצאים בספרים אלו ולוח הטעות" המתייחס לשני החבורים.

המהדורה השלישית של קונטרס ההתפעלות נדפסה בספרו של ר' הלל מפאריטש²¹ 'ליקוטי ביאורים'²² בורשא תרכ"ח. בשער הספר: "ליקוטי ביאורים... מבאר מאמרי אדמו"ר הגדול... דובער זצ"ל א) גוף קונטרס ההתפעלות מהנ"ל עם שני ביאורים טובים מהדו"ק (מהדורה קמא) ומהדו"ת (ומהדורה נתינא)... כל אלה עבד הלוי הוא הרב... הלל בהרב ר' מאיר הלוי ז"ל... אור תורתו זרח רוב שנותיו בק' פאריטש... ולבסוף ימיו הופיע רוח קדשו בק' באברוסק י"ע... הובא לביה"ד ע"י חתנו הרבני מוה' רפאל מרדכי נ"י בהרב ר' ברוך שמואל ז"ל. ע"פ כו"ר (כוח ורשות) נכד הרב הנ"ל. ה"ה האברך ושנין מוה' פנחס הלוי נ"י²³ בדפוס הרבני נתן שריפטגיססער²⁴ שנת תרכ"ח לפ"ק". מהדורה זו טובה לאין ערוך ממהדורות הקודמות וברור שבידי ר' הלל מפאריטש, תלמידו של ר' דוב בער, היה נוסח מדוייק ושלם של הקונטרס. חשיבותה של מהדורה זו נעוצה בכך שנדפסת בה הקדמה הקרויה "הקדמה מקונטרס ההתפעלות", שאינה נמצאת במהדורות הקודמות, או הבאות. ההקדמה היא מכתב בן שישה עמודים²⁵ של

18 "מודעה — בקשתי מכל אחבני" (אחינו בני ישראל) כאשר יהי' קוראים בספרים הללו וימצאו מלה שלול ההבנה או טעויות אחרים... והאל הטוב יכפר בעדי ויגמול חסד עמדי ועם כל אשר המה בעוורי) (להוציא לאור שני ה' ח' ב' ו' י' מ' האלה למען זכות הרבים...".

19 "הנה זה ימים כבירים אשר היה נדפס בעיר שקלאב והראשונים כבר אזלו ואינם בנמצא אפילו אחד בעיר, ע"כ הדפסנוהו שנית וזכות המחבר יגן עלינו ועל כל ישראל עד עולם...".

20 ראה הברמן סעיף 242-246 ובסעיף 244 טעות קונטרס קטן מעניני בחירה וצ"ל בחירה וראה הערה 8 לעיל.

21 הלל בן מאיר הלוי מפאריטש (נפטר בתרכ"ד) תלמיד מובהק לר' דוב בער ולר' מנחם מגדל הצמח צדק, מחבר 'פלה הרמון' ו'ליקוטי ביאורים'; ראה אודותיו, בית רבי, עמ' 206-209, ובהקדמת 'פלה הרמון'.

22 ראה הברמן סעיף 91.

23 מכאן ואילך נמחק בדפוס הצלום ירושלים תשל"ד של הוצאת מקור.

24 על דפוס נתן שריפטגיסר ראה ח. ד. פרידברג תולדות הדפוס העברי בפולניה ת"א 1950 עמ' 111-112.

25 פתיחת כל המהדורות האחרות של קונטרס ההתפעלות היא — "בהיות מבואר במכתבי הראשון...". אך רק במהדורת תרכ"ח מופיע מכתב זה בראש הקונטרס. דובנוב מתייחס למכתב: "קונטרס ההתפעלות עם מכתב ר' דובער ע"ד הדיב שבכת החב"ד...". עמ' 391 סימן 99. לדבריו של מר ח. ליברמן ההקדמה הראשונה שהדפיס ר' הלל היא היא "המכתב הראשון" הנוכח בהתחלת ההקדמה שבשני הדפוסים הקודמים. מכתב ראשון זה לא היה בידי מדפיס שני הדפוסים הקודמים, ולכן הדפיס רק את המכתב השני. "מכתב ראשון" זה נכתב בשנת תקפ"א, כפי שראה מר ליברמן בין כתבי-היד של ספריית ליובאביטש, והואיל בטובו להודיעני.

ר' דוב בער לחסידין, הכולל תוכחה חריפה בדבר הדרכים הרעות בהם הולכים המפרידים בין העבודה הרוחנית לעולם החומרי, ופולמוס אודות מקומה של ההתבוננות, לאור הטעות שבפסילת התפעלות המח ומהתפעלות הלב.²⁶ המכתב הוא מעין בירור מוקדי הפרובלמטיקה שבשלה נכתב קונטרס ההתפעלות הבא להעמיד דברים על דיוקם באשר לדרכי עבודת השם החב"דיות, והוא חלק מהפולמוס על הסמכות לפרוש תורת רש"י.²⁷ המכתב השני במהדורה זו, זה המצוי בפתיחת קונטרס ההתפעלות בכל המהדורות האחרות, מובא כאן בהדלי נוסח (עיין בעמוד הנדפס ממול); אין אלו שינויים מקריים, אלא שינויים העומדים בסימן דה-פרסונליזציה, לאמור, במקומות בהם מדבר ר' דוב בער בגוף ראשון, או כלפי כתובת ברורה במהדורת ליקוטי ביאורים (תרכ"ח), נמחקים הדברים במהדורות האחרות. במהדורת תרכ"ח מסיימת ההקדמה בקטע שהבאנו להלן, בעד שבשתי המהדורות הראשונות נוסף קטע הפותח בלשון "אך אהובי אחי ורעי כל השלמים אתי בנפש". קטע זה הוא סיום גוף הקונטרס ולא סיום ההקדמה, וכך נדפס במהדורת ר' הלל מפאריטש. בהשוואה בין שתי המהדורות מסתבר שבדף סו ע"ב של מהדורת תרכ"ח מסיימת קונטרס ההתפעלות המקביל לנוסח המהדורה הראשונה על שתי גרסותיה, ומשם ואילך מופיע הקטע הפותח בלשון "אך אהובי אחי ורעי..." המצוי בהקדמת המהדורה הראשונה בלבד. המדפיס של המהדורה הראשונה הקדימו והכניסו אחרי ההקדמה, כנראה לשם חסכון בניר, שאילו היה מדפיסו במקומו היה צריך להוסיף דף אחד, ומכיון שאחרי ההקדמה נשאר מקום פנוי מספיק לקטע זה עקרו ממקומו והכניסו אחרי ההקדמה.^{27*}

מהדורת ורשא תרכ"ח — מהדורת ליקוטי באורים — נעשו שני צילומים; האחד בהוצאת מקור (תשל"ד), שטרחו כאמור להשמיט את שנת הדפוס המקורית, שם המדפיס ומקום הדפוס, והשני — מהדורת צילום ששמרה על נוסח השער המקורי, אולם העלימה את שם המו"ל ואת שנת הדי"צ. הספר הגיע לספרייה הלאומית בשנת 1974. שתי מהדורות הצילום כמעט זהות, מלבד בתבנית.

המהדורה הרביעית של קונטרס ההתפעלות יצאה שמונה שנים אחרי המהדורה השלישית, הלא היא מהדורת ורשא תרל"ו: "קונטרס ההתפעלות... בדפוס הרבני מוה' נתנאל דוד זיסבערג²⁸ נ"י בהרב המנוח מוה' משה צבי ז"ל ווארשא בשנת תרל"ו". מהדורה זו מבוססת על המהדורה השנייה, לאמור מהדורת תקצ"א עם הפ"ק המנוקד, ומלבד הבדל בסידור הדפים ובספרורם אין שינויים מהותיים. בספריית שוקן מצוי עותק של קונטרס ההתפעלות במהדורת תרל"ו עמו כרוכים ארבעה קונטרסים נוספים שנדפסו בבתי דפוס שונים: מלכיאל²⁹, מתוק מדבש³⁰, אבקת רוכל³¹ וקונטרס

26 דיון מפורט במכתב זה במאמר המצוי עמי בכתובים — "המחלוקת על מורשת חב"ד".
27 לכסאו של רש"י טענו ר' אהרון הלוי מסטארושלה תלמידו המובהק של בעל התניא (ראה בית רבי 133), ולפי גרסות אחדות גם אחיו של ר' דוב בער, משה, שבעקבות עלייתו של ר' דוב בער לנשיאות חב"ד המיר את דתו. דאה פסח רוזרמאנג, השקפה כללית על הצדיקים והחסידים, "השחר" תרל"ה, עמ' 101, ובית רבי ח"א, עמ' 113.

27* הדברים מבוססים על מכתבו של ר' חיים ליברמן, וראה מאמרו 'דפוסי קורץ — שושן סודות, סיני סה, חוברת ג"ד, הערה 46.

28 על בית הדפוס של נתנאל זיסבערג ראה פרידברג: תולדות הדפוס העברי בפולניה, עמ' 113.

29 מלכיאל חברו חכם מחכמי הקדמונים והובאו מקצת דבריו לתהלה ולתפארת בספר הקדוש של"ה דף ק ע"ז ע"ב... בדפוס הרבני מוה' נתנאל דוד זיסבערג נ"י... ורשא תרל"ו (מאחרי השער כתוב 1874).

30 מתוק מדבש... חברו... יצחק פרחי מירושלים... בדפוס יעקב ב"ר שלמה נ"י הערשענהורן והרבני... משה נ"י שנייד מעסיר בלובלין בשנת תרל"ד לפ"ק.

31 ספר אבקת רוכל... שם המחבר נעלם מזה הספר ועיין בסדר הדורות שמכונה בשם הרב רבי מכיר תלמיד רבינו יהודא בן הרא"ש ז"ל: הובא לביה"ד ע"י... אהרון ארלאוסקי במוה' יואל זצ"ל מו"ס בחרשא. ורשא תרל"ו.

נוסח תקפ"ה(2) — תקצ"א (2)

בריות מבואר במכתבי הראשון מאשר רבים מאג"ש ישנים וחדשים נבוכים ומוטעים בכמה מיני טעות בדרכי קבלת דא"ח באור תורה ועבודה שבמורה ולב מן הקצה אל הקצה ממש לאמר לאור חושך ולחושך אור מצד מיעוט העסק והרגילות והעיקר מצד המשתעפות הקלקול, שיצא מרובי המחתכמים להחלל ואומרים רוי לי כי יש סודות באמתה ועבודה ומתעם א"ע ולולתם עד שנפל טעות גמור מן הקצה (אל הקצה) אשר צר לי מאד בזה בהיות שכמה בג"א¹ שואלים כמה דברים בזה שא"א לסבל ולהכיל דבריהם המוטעים (לקבוע) להם כמו הלכה פסוקה, וה מסכת התלמידים שלא שמשו כל צרכם לשנות מים הרעים הממיתים את הנפש ומוציאין אותו מאור לחושך גמור. ע"כ אמרתי מצוה וחוקה⁸ ודקא לפרש ולבאר היטב בכל פרטי פריטים ענינים החלוקים בכל דרכי העבודה במוח ולב... ולואת הזכרה מאד לפרש ולבאר הכל (בפרטים) למען לא יחלו ביקר סרוקי רבי, והעיקר להעמיד ולקיים עקר תוכן / כוונת רצון הק' של אאמ"ר⁹ ולל"ה ג"ע באור תורתו (אשר) הופיע עלינו זה שלשים שנה, וה כל מגמתי מנעורי לכל אהובי ומבקשי דא"ח באמת שיוקבע בנפשם (ב) אור חיי עולם לתכלית המנוון ענין גילוי אלקות בנפשם בכל חד לפום שעורי¹⁰ לפרש"י וירידת :

- 1 אנשי שילומנו.
- 2 נשמתו בנגוי מרומים.
- 3 דברי אלקים חיים — השם החי"י לתורת החסידות.
- 4 צ"ל שבנות.
- 5 את עצמם.
- 6 שאר אפסר.
- 7 בני אדם.
- 8 צ"ל וחובה.
- 9 אוניג אבי מורי ורבי.
- 10 השה שער ספור של ר' אהרן הלוי מסטארושקה שער מרה והאמת שם נרפס: שער יחוד הראמה... הכינוי בם הקרוי ויסוד אומ"ר... מרה, אהרן הלוי שלישי"א אחוז והמויות שבתלמידי רבני הגדול... בקשתי יחוד שניאור ולמן יצ"ע אש"י יצ"ע (פל דידי) של ש"ים ש"נה ולא זו מחבבו עד שגילה לו כל תעלומת הכמות... נרפס בשקלא... לפי דורשי יחוד ככתב שמ"ר"ש (ק"פ) לפיכ'.

נוסח ורשא תרכ"ח

בעו"ה לכללות אג"ש¹ ומדינתו מאדמו"ר דובער זצוק"ל
בגב"מ² ויע"א

בריות מבואר במכתבי הראשון מאשר רבים מאג"ש ישנים וגם חדשים נבוכים ומוטעים בכמה מיני טעות בדרכי קבלת דא"ח³ באור תורה ועבודה שבמדות⁴ ולב מן הקצה אל הקצה ממש לאמר לאור חושך ולחושך אור מצד מיעוט היריעה ומצד מיעוט העסק והרגילות ועיקר מצד המשתעפות הקלקולים שיצא מרובי הדרשנים המחתכמים להחלל ואומרים רוי לי כי יש סודות באמתה ועבודה ומתעם א"ע⁵ ולולתם עד שנפל טעות גמור מן הקצה כח אשר צר לי מאד מזה בהיות ש תו ל ז ה ל ב י ושאלין ממני כמה מאג"ש דברים בזה שא"א⁶ לסבל ולהכיל דבריהם המוטעים שנקבע כמו הלכה פסוקה, והו מסובת התלמידים שלא שמשו כל צרכן שנשתעפו לשנות מים הרעים הממיתים ומאבדים את הנפש ומוציאם אותו מאור לחושך כו', ע"כ אמרתי שמצוה וחובה ע לי י דקא לפרש ולבאר היטב בכל פרטי ופרטי ענינים החלוקים בכל דרכי העבודה במוח ולב... ולואת הזכרה מאד לפרש ולבאר הכל למען לא יחלו ביקר סרוקי רבי, והעיקר להעמיד ולקיים עיקר תוכן וכוונת רצון הק' (ורש) של אאמ"ר⁹ וז"ל ג"ע באור תורתו הופיע עלינו זה שלשים שנה¹⁰ והו כל מגמתי מנעורי לכל אהובי ומבקשי דא"ח באמת שיוקבע בנפשם אור חיי עולם לתכלית המנוון שהוא ענין גילוי אלקות בנפשם בג"ח לפרש"י וירידת :

- 1 אנשי שילומנו.
- 2 נשמתו בנגוי מרומים.
- 3 דברי אלקים חיים — השם החי"י לתורת החסידות.
- 4 צ"ל וחובה.
- 5 שאר אפסר.
- 6 בני אדם.
- 7 בני אדם.
- 8 צ"ל וחובה.
- 9 אוניג אבי מורי ורבי.
- 10 הכינוי בם הקרוי ויסוד אומ"ר... מרה, אהרן הלוי שלישי"א אחוז והמויות שבתלמידי רבני הגדול... בקשתי יחוד שניאור ולמן יצ"ע אש"י יצ"ע (פל דידי) של ש"ים ש"נה ולא זו מחבבו עד שגילה לו כל תעלומת הכמות... נרפס בשקלא... לפי דורשי יחוד ככתב שמ"ר"ש (ק"פ) לפיכ'.

"קונטרס ההתפעלות" לר' דוב בער שניאורסון

קטן מעניני בחירה³², עם דף שאינו מצוי בכל העותקים של מהדורה זו הכולל דברי המעתיק ורשימת ראשי תיבות הנמצאים בספרים האלו.

קונטרס ההתפעלות זכה לפרפרוזה מתורגמת בידי אהרון מרקוס³³ ב-1898 ב-Krakauer jüdische Zeitung³⁴ ולתרגום לאנגלית בידי לואיס ג'קובס³⁵ שהשתמש במהדורת ליקוטי ביאורים כיסוד לתרגומו, והגיה ע"פ כתב יד של הקונטרס המיוחס ל"חזור" של ר' דוב-בער. לתרגום נוספו מבוא וביאורים. הקונטרס זכה אף לתרגום לצרפתית בידי ז'ורז' לוויט³⁶.

32 שער הבחירה כרוך בראשיתו בבלבול עמודים, העמוד השני נתחלף בראשון והשער משובש.

33 ראה דבריו אודות קונטרס ההתפעלות בספרו החסידות, הוצאת נצ"ח, ת"א תשי"ד, עמ' 122.

34 ראה G. Scholem, Bibliographia kabbalistica, item 785.

35 ג'קובס (עיין לעיל הערה 1).

36 *Lettre aux Hassidim sur l'extase*, introd. et notes par Louis Jacobs, traduit (de l'anglais) par George Levitte, avec la collaboration de Edith Ochs, Paris, Fayard, 1975.